

KAITSTUD DOKTORITÖÖD

• 4. juunil kaitses Rebekka Lotman Tartu Ülikoolis doktoriväitekirja „Eesti sonett” doktorikraadi taotlemiseks maailmakirjanduse alal. Juhendaja oli professor Jüri Talvet (TÜ), oponent doktor Satu Grünthal (Helsingi ülikool).

Sonett jõudis eesti keelde meie kirjaliku luule algusaegadel – esimesed sonetid ilmusid trükis 1881. aastal. Sellest ajast kuni tänapäevani on see luulevorm eesti kirjanduslugu läbinud enam-vähem katkematu niidina. Mil-

line on eesti soneti spetsiifika? Väitekirja otsib sellele küsimusele vastust mitmeaspektilise analüüsi kaudu. Töö allikateks on kõik kuni 2015. aastani (k.a) trükiraamatutes, varasemal perioodil ka perioodikas ilmunud eestikeelsed algupärased sonetid, kokku 4551 luuletust. Töös uuritakse eesti soneti vormimustreid: värsimõõte ja riimiskeeme, samuti selle kanoonilise vormi tähtsust eri ajajärkude luules. Diakrooniliselt analüüsiti eesti sonetilugu, lähtudes

semiootilisest vaatenurgast luulele: vaatluse all on üksikteoste, samuti eri autorite ja ajajärkude sonettide tähendusmehhanismid ja nende muutumine ajas. Ehkki sonetti peetakse ettemääratud vormireeglite tõttu kinnisvormiks, on selle ajalugu eesti luules tähendanud teisenemiste ajalugu. Analüüs näitas, et eesti sonett on olemuslikult leiutlev, mänguline ja eneseteadlik. Ehkki tihti implitsiitselt, iseloomustab seda tugev (auto)metapoetilisus: sonetti kirjutades öeldakse midagi uut ka selle luulevormi kohta, kas otse väljendudes või dialoogis varasemate sonettidega. Nii on see luulevorm oma 135-aastase ajaloo vältel eesti luules püüdnud seista masinlikkuse vastu: sonette on kirjutatud vormi iseloomulike tunnustega, võideldes aga samal ajal automatiseerumise vastu. Ajajärguti on selleks kasutatud eri strateegiaid. Iga uus pööre eesti luuleloos on kaasa toonud sonetiõitsengu ning sonetist ongi saanud üks märgiline meedium, milles neid murranguid on manifesteeritud, püüdes seeläbi avardada mitte üksnes üht luulevormi, vaid kõnelda luulest üldisemalt. (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/63752>, 20. VI 2019)

- 17. juunil kaitses Katrin Kangur Tartu Ülikoolis maailmakirjanduse erialal doktoritöö „Poetics of Adaptation and Point of View: Literary and Documentary Sources of the Historical-Biographical Film” („Adaptatsiooni ja vaatepunkti poeetika: ajaloolis-biograafilise filmitoese kirjanduslikud ja dokumentaalsed allikad”). Juhendajad olid professor Marina Grišakova (TÜ) ja professor Jakob Lothe (Oslo ülikool), oponent professor Asbjørn Grønstad (Bergeni ülikool).

Teine maailmasõda on andnud ainest tuhandetele ajaloolistele filmidele, mis eri žanrides ja eri vaatenurkadest lähivalt vormivad meie ajaloomälu. Tänapäeval moodustavad nii eluloofilmid kui ka ajaloolised filmid märkimisväärse osa sellest pagasist, mis mõjutab publiku arusaamist, kuidas ajaloolised sündmused aset leidsid. Kui tahes erinevaid

ajalootõlgendusi kaasaegses kultuuri-ruumis ka ei esine, paneb miski vaataja lähenema ajaloolisele ja biograafilisele filmile teisiti kui väljamõeldud süzeel põhinevale mängufilmile. Doktoritöös keskendutakse ajaloolis-biograafiliste draamafilmitööde kui filmimuganduste uurimisele. Tuginedes kolmele näitele – Roman Polanski holokaustiteemalisele filmile „Pianist” (2002), Max Fäberböcki Teise maailmasõja lõpusündmustest jutustavale „Naine Berliinis” (2008) ning Jan Troelli kirjanikuportreele Knut Hamsunist („Hamsun”, 1996) –, on doktoritöös tähelepanu all, milliseid eetilisi ja filmitehnilisi väljakutseid esitab filmitegijatele (auto)biograafiliste tekstide filmikeelde ümberpanek ning kuidas sellised filmid vaataja jaoks toimivad kui adaptatsioonid: peale ajaloolise tööpära on nende filmide juures oluline peategelase isik, tema lugu, kogemus ja nägemus sündmustest. Kuigi ajaloolis-biograafilised filmid ja (auto)biograafiad moodustavad olulise osa meie ajaloo-teadmiste kujunemisest, on nende filmi-adaptatsioone seni vähe uuritud. Ometi peegeldavad need filmitekstid keerulisi valikuid, mida filmitegijad peavad langetama, püüdes filmitekstis edasi anda niihästi autobiograafilise jutustuse „mina” kui ka esitada tõetruult ajaloo-sündmusi. (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/63780>, 20. VI 2019)

- 19. juunil kaitses Maria Reile Tartu Ülikoolis üldkeeleteaduse erialal doktoritöö „Estonian Demonstratives in Exophoric Use: An Experimental Approach” („Eesti keele demonstratiivide kasutamine ruumis. Katsed demonstratiivpronoomenite ja demonstratiivverbidega”). Juhendaja oli professor Renate Pajusalu (TÜ), oponent emeriitprofessor Ritva Laury (Helsingi ülikool).

Demonstratiivid – sõnad *see* ja *too* ning *siin* ja *seal* – saavad oma tähenduse kontekstis. Maailma keeltes on ruumilises kontekstis ehk ruumis viitamisel peamine demonstratiivide valikut mõjutav tegur referendi kaugus kõnelejust.

Eesti keele demonstratiivide kasutust on ruumilises kontekstis aga vähe käsitletud. Doktoritöö eesmärgiks oli uurida, kas eesti keeles mõjutavad demonstratiivide valikut peale kauguse ka teised tegurid. Peale selle vaadeldi, kuidas nende tegurite mõju erineb eesti, vene ja soome keele demonstratiivide kasutuses ning kuidas on demonstratiivid seotud teiste viitevahendite (nt noomenifraaside ja personaalpronoomenite) kasutusega. Tööst selgus, et eesti keele demonstratiivide valikut mõjutavad referendi kaugus kõnelejast, referendi eristatavus ja kontrastiivne olukord. Mida kaugemal on referent, seda rohkem kasutatakse demonstratiive *too* ja *seal*, mida lähemal on referent, seda rohkem demonstratiive *see* ja *siin*. Referendi eristatavuse mõju ei avaldu mitte selles, kas kõneleja valib raskesti eristatavale referendile viidates demonstratiivi *see* või *too*, vaid selles, kuidas kasutatakse demonstratiivi *seal*. Kui referenti on keeruline märgata, alustatakse

lauset demonstratiiviga *seal*, millele lisatakse seejärel täpsem referendi kirjeldus, nt *sealt kolmesest rühmast kõige parempoolsem klots*. Kontrasti mõju ilmnemiseks peavad omavahel võrreldavad referendid aga asuma nii kõneleja kui ka üksteise suhtes kaugel. Kauguse ja kontrasti mõju osas sarnaneb eesti keel vene ja soome keelega, kuid kõik need keeled erinevad üksteisest teiste viitevahendite kasutamise poolest. Soome keeles eelistatakse demonstratiive, vene keeles noomenifraase ja personaalpronoomeneid. Eesti keel jääb viitevahendite kasutuse poolest nende kahe keele vahele. Doktoritööst järeldus, et eesti keeles mõjutab demonstratiivide valikut eelkõige kaugus. Teiste viitevahendite kasutust mõjutab aga demonstratiivide arv keeles. Mida rohkem on keeles demonstratiive, seda rohkem funktsioone nad täidavad ning seda vähem läheb vaja teisi viitevahendeid. (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/63779>, 20. VI 2019)